

BOLALAR PSIXOLOGIYASINING SHAKLLANISHI VA MUAMMOLARI

G. Óskinbaeva

*QDU Pedagogika psixologiya kafedrası
assistent o'qituvchisi*

*QDU sirtqi talim yo'nalishi Psixologiya guruhi
2- kurs talabasi Tájimuratova Aynura*

Annotatsiya: Maqolada bolalar psixologiyasi sohasidagi asosiy tushunchalar va nazariyalar tahlil qilinadi. Bolalarning rivojlanish bosqichlari, ularning hissiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi, shuningdek, bolalar psixologiyasining amaliy qo'llanilishi muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot, bolalar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun muhim ko'rsatmalar va tavsiyalarni taqdim etadi, shuningdek, bolalar psixologiyasining ahamiyatini oshirishga qaratilgan fikrlar bilan boyitiladi.

Kalit so'zlar: Bolalar psixologiyasi, rivojlanish bosqichlari, hissiy rivojlanish, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, psixologik yordam, ta'lim, ota-onalar va bolalar, psixologik salomatlik, bolalar bilan ishlash metodlari

Kirish

Bolalik - bu insonning eng tez va jadal rivojlanishi davri.

Bolalar psixologiyasi psixologiyaning nisbatan yosh bo'limi bo'lib, uning intensiv rivojlanishi 19-asr oxiri - 20-asr boshlarida xalq ta'limi tizimi talablari bilan belgilandi. Umumjahon boshlang'ich ta'limga o'tish bolalar va o'smirlarning aqliy tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari, intellektual va predmetli-amaliy vazifalarni idrok etish xususiyatlari haqida ko'plab savollarni tug'dirdi. Zamonaviy ta'lim standartlarining avlodlarini ishlab chiqishda muhim muammo paydo bo'ldi, chunki bolalarga nimani va qanday o'rgatish mumkinligini aniqlash kerak edi. Bundan tashqari, ta'limni qaysi yoshdan uyushtirilgan va maqsadli boshlash kerakligini belgilash muhim edi. Davlat tizimidan oldingi uy ta'lim tizimi bunday savollarni tug'dirmadi, chunki har bir talaba o'z o'rganish usullarini topdi, u to'liq individuallashtirilgan edi. Shahar aholisining ko'payishiga olib kelgan sanoat rivojlanishi va ijtimoiy-demografik o'zgarishlar Evropa va boshqa davlatlarda davlat umumiy ta'lim tizimining asosini yaratdi. Xalq ta'limi standartlashtirilgan va shuning uchun bolaning rivojlanishining yosh bosqichlarida ta'lim yuklarining ma'lum

nisbatlarini talab qiladi. Ushbu muammoni hal qilish psixologiyaning yangi predmetlari - bolalar va pedagogikaning shakllanishiga yordam berdi.

Bolalar psixologiyasining ta'lim ehtiyojlariga tarixiy bog'liqligi tufayli uning rivojlanishi pedagogika va ta'lim psixologiyasi bilan birlikda sodir bo'ldi. Biroq, zamonaviy darsliklarda ko'pincha bolalar psixologiyasi rivojlanish psixologiyasining maxsus bo'limlaridan biri sifatida qaraladi. Turli yoshdagi bolalarning aqliy va xulq-atvor xususiyatlarini o'rganadigan bolalar psixologiyasi rivojlanish psixologiyasi bilan sababiy bog'liqdir, chunki tug'ilishdan 9-10 yoshgacha bo'lgan davr juda ko'p sifatli yangi shakllanishlar va barcha aqliy va fiziologik jarayonlarning tez o'zgarishi bilan tavsiflanadi. funksiyalari. Bolalikda insonning asosiy funksiyalari va tizimlarini rivojlantirishning barcha tamoyillari va xususiyatlari eng aniq namoyon bo'ladi.

Bolalar psixologiyasi va psixogenetika va psixofiziologiya o'rtasidagi munosabatlar kamroq o'rganilgan va shuning uchun kam ma'lum. Bolalarning yosh xarakteri individual rivojlanishning tabiiy omillariga, birinchi navbatda, konstitutsiya va temperamentga bog'liq holda eng yaqindan o'rganiladi. Erta yoshdagi bola ko'proq biosotsial mavjudot bo'lib, u hali shaxsga, ya'ni ijtimoiy sub'ektga aylanmagan; Shuning uchun bolaning aqliy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini psixofiziologik va psixogenetik naqshlar bilan birlashtirilgan holda ko'rib chiqish tavsiya etiladi.

Fanlararo aloqalar va bolalar psixologiyasining eksperimental fan sifatidagi hozirgi holati darslikning tuzilishida o'z aksini topgan bo'lib, unda xronologik bo'limlar oldidan maktabgacha yoshga nisbatan aqliy va ijtimoiy rivojlanish bo'yicha asosiy qoidalar tahlil qilinadi. Bundan tashqari, har bir bobda psixofiziologiya va psixogenetika bo'yicha zarur ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, ular tug'ilishdan 10-12 yoshgacha bo'lgan yosh oralig'ida ularning qaytarilmasligidagi vaqtinchalik o'zgarishlar mantiqini tushunishga yordam beradi.

Bolalar psixologiyasi - bu bolaning aqliy rivojlanishining omillari, qonuniyatlari va shartlari haqidagi fan.

Bolalar psixologiyasi - bu bolaning aqliy rivojlanishining faktlari va qonuniyatlarini o'rganadigan fan: uning faoliyatining rivojlanishi, aqliy jarayonlar va fazilatlarning rivojlanishi, uning shaxsiyatining shakllanishi. Bolalar psixologiyasining predmeti - bola psixikasi.

Rivojlanish psixologiyasi - psixologiya fanining bo'limi bo'lib, ontogenezning turli bosqichlarida psixik rivojlanish va shaxs shakllanishi qonuniyatlarini o'rganadi.

Bolalar psixologiyasi - bu bolaning tug'ilishidan maktabga kirishigacha bo'lgan umumiy aqliy va shaxsiy rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadigan fan. Bolaning aqliy rivojlanishi haqidagi fan - bolalar psixologiyasi - qiyosiy psixologiyaning bir tarmog'i sifatida 20-asr oxirida paydo bo'lgan. Rivojlanish psixologiyasi va bola rivojlanishi psixologiyasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan fan sohalaridir.

Bolalar psixologiyasining mustaqil bilim sohasiga bo'linishi bolalarni o'qitish va tarbiyalash amaliyotining talablari bilan bog'liq edi. Pedagogika bolaning rivojlanish jarayoni nima va uning asosiy qonuniyatlari nimadan iborat degan savollar bilan bolalar psixologiyasiga murojaat qildi. Bolalar psixologiyasi tomonidan qilingan bu jarayonni tushuntirishga urinishlar doimo psixologik bilimlarning umumiy darajasi bilan shartlangan.

Inson psixikasining rivojlanish tarixini ikkita asosiy jihatda ko'rib chiqish mumkin:

1) ibtidoiy odamlarda ongning namoyon bo'lishining dastlabki bosqichidan uning hozirgi darajasigacha (psixikaning filogenezi) va

2) bolaning tug'ilishidan etuklikka qadar (psixikaning ontogenezi). O'zining jismoniy, fiziologik va psixologik xususiyatlariga ko'ra chaqaloq boladan, maktabgacha yoshdagi bola o'smirdan, o'smir yosh yigitdan, yosh yigit etuk odamdan va qariyadan keskin farq qiladi. Inson shaxsi rivojlanishining yoshga bog'liq dinamikasi, uning tug'ilishdan to qarigacha bo'lgan psixik jarayonlari va xususiyatlarini maxsus psixologik fan - rivojlanish psixologiyasi o'rganadi.

Inson hayotining asosiy davrlariga mos ravishda u bolalar psixologiyasi (jumladan, boshlang'ich maktab o'quvchilari psixologiyasi), o'smirlar psixologiyasi, o'smirlik psixologiyasi, kattalar psixologiyasi va gerontopsixologiya (keksalik psixologiyasi) ga bo'linadi.

Bolalar psixologiyasi psixologiya fanining turli yosh bosqichlarida bolaning aqliy rivojlanishi faktlari va qonuniyatlarini, shuningdek, bir yosh bosqichidan ikkinchisiga o'tish qonuniyatlarini o'rganadigan psixologiya fanining bir tarmog'idir. D.B.ning so'zlariga ko'ra. Elkonin, bolalar psixologiyasi bolaning jamiyat a'zosi sifatida rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi bolaning tug'ilishidan to etukligiga qadar uning psixikasi, ongi va aqliy rivojlanishiga e'tibor beradi. Bolalar psixologiyasi bolaning aqliy rivojlanishining asosiy qonuniyatlarini o'rganadi.

Bolalik yillari tezda o'tib ketadi, ammo bu qisqa vaqt ichida inson psixikasida haqiqatan ham ulkan progressiv o'zgarishlar ro'y beradi. Bola barcha tirik mavjudotlar orasida eng nochor odamdan tabiat, jamiyat va o'z ruhiyatining

rivojlanish qonuniyatlarini anglaydigan ongli shaxsga aylanadi va atrofdagi voqelikni faol o'zgartiruvchi kuchga aylanadi.

Bolalar psixologiyasining asosiy tushunchalari "yosh", "bolalik", "rivojlanish", "o'sish", "determinizm", "geteroxronlik", "tizimlilik", "rivojlanishning ijtimoiy holati", "faoliyatning etakchi turi" toifalarini o'z ichiga oladi. va boshqa bir qator tushunchalar, ham xorijiy, ham mahalliy psixologiyaning asosiy yo'nalishlari bo'yicha bolalar psixologiyasiga kiritilgan. Bolalar psixologiyasini o'rganish jarayoni uning kategorik apparatini o'zlashtirish jarayonidir. O'quv jarayonida birlamchi ahamiyat L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev. Ular o'quvchilarning tushunchalarni o'zlashtirishlariga alohida e'tibor qaratdilar.

Bolalik - bu jadal rivojlanish va ta'lim o'zgarishlar davri. Lekin bu ham paradokslar va qarama-qarshiliklar davri bo'lib, ularsiz rivojlanish jarayonini tasavvur etib bo'lmaydi.

Bolalik - bu ontogeneznining tug'ilishdan boshlab 10-11 yoshdan boshlang'ich maktabgacha bo'lgan boshlang'ich davrlarini o'z ichiga olgan davr.

Aqliy rivojlanish - bu psixik jarayonlarning vaqt o'tishi bilan tabiiy o'zgarishi bo'lib, ularning miqdoriy, sifat va tarkibiy o'zgarishlarida ifodalanadi.

Bolaning rivojlanishi - tug'ilgan paytdan boshlab etuklikka qadar - uning jamiyat a'zosi sifatida shakllanishi, uning shaxs sifatida shakllanishi jarayoni mavjud (D.B. Elkonin).

Rus psixologiyasida rivojlanish bolaning insoniyat tomonidan to'plangan bilim va tajribasini o'zlashtirishi sifatida qaraladi. Dastlab, bu tajribaning tashuvchisi yaqin kattalardir.

Yosh - bu individual rivojlanishning vaqtinchalik xususiyatlarini belgilash uchun ishlatiladigan toifa.

Psixologiyada xronologik yosh va psixologik yosh o'rtasida farqlanadi. Xronologik yosh shaxsning tug'ilgandan beri mavjud bo'lgan vaqtini ifodalaydi.

Psixologik yosh - ontogenetik rivojlanishning ma'lum, sifat jihatidan o'ziga xos bosqichi, organizmning shakllanish qonuniyatlari, yashash sharoitlari, ta'lim va tarbiya bilan belgilanadigan va o'ziga xos tarixiy kelib chiqishiga ega.

Psixologiyada psixologik yosh ko'pincha aqliy yosh deb hisoblanadi. U maxsus tashkil etilgan tadqiqot (sinov) natijalari asosida aniqlanadi. Har bir test topshirig'i kunlar va oylar bilan o'lchanadigan ma'lum bir vaznga ega. Yechilgan muammolar soniga qarab, bola ma'lum miqdorda ball oladi. Ularning soni bolaning aqliy yoshi qancha ekanligini ko'rsatadi. Bu xronologik yoshdan past yoki yuqori bo'lishi mumkin. Xronologik va aqliy yoshning nisbati bolaning rivojlanishining maxsus

ko'rsatkichi - intellektual rivojlanish koeffitsienti haqida gapirishga imkon beradi. Ushbu ko'rsatkich IQ ingliz harflari bilan belgilanadi.

$$IQ = \text{Aqliy yosh} / \text{xronologik yosh} \times 100\%$$

Bolalar psixologiyasi mavzusi ko'plab darsliklar va o'quv qo'llanmalarida qayta-qayta shakllantirilgan va har bir muallif uning eng muhim nuqtalari haqida o'ziga xos fikrga ega.

L.F ta'kidlaganidek. Obuxov, bolalar psixologiyasining mavzusi tarixan o'zgargan. Hozirgi vaqtda bolalar psixologiyasining predmeti - ontogenezda aqliy rivojlanishning umumiy qonuniyatlarini ochib berish, bu rivojlanishning yosh davrlarini belgilash va bir davrdan ikkinchisiga o'tish sabablari.

Bolalar psixologiyasining o'rganish predmeti - inson psixikasining ontogenezi, individual aqliy jarayonlarning rivojlanishi (kognitiv, irodali, hissiy), turli xil faoliyat turlarini (o'yin, mehnat, o'qish) shakllanishining shartlari va sabablari. , shaxsiy xususiyatlar, bolalarning yoshi va individual xususiyatlari.

1. Rivojlanish qonuniyatlarini oydinlashtirish va uning sabablarini tushuntirish.
2. Har bir yosh bosqichida bolaning ruhiy hayotining xususiyatlarini tavsiflang va tushuntiring.

3. Ta'lim va tarbiya jarayonlarini faollashtirish.

4. Maxsus muassasalar uchun bolalarni diagnostika qilish va tanlash vazifalaridan ajralib turishi kerak bo'lgan bolaning rivojlanish jarayonlarini nazorat qilish. Pediater bolalarning jismoniy sog'lig'ini nazorat qilganidek, bolalar psixologi ham bolaning ruhiyati to'g'ri rivojlanadimi va to'g'ri ishlayaptimi, agar bo'lmasa, qanday og'ishlar borligini va ularni qanday qoplash kerakligini aytishi kerak. Bularning barchasi faqat bola psixikasi rivojlanishining o'ziga xos mexanizmlari va dinamikasini ochib beradigan chuqur va aniq nazariya asosida amalga oshirilishi mumkin.

Bolalar psixologiyasi mavzusining kengayishi bolaning intrauterin rivojlanish davrini bolalar psixologiyasining tadqiqot sohasiga kiritishga urinishlar tufayli yuzaga keladi. Bunday qadamni qo'yish zarurligiga kuchli dalil beradigan shunday ishlardan biri G.G. Filippova. bolalar psixologiyasi xronologik

Tadqiqotning maqsadi G.G. Filippova psixologiyada ushbu hodisani yaxlit ilmiy o'rganishni ta'minlash uchun onalikning kontseptual modelini qurishni aniqladi.

Tadqiqotni rejalashtirish va qurish - psixologik tadqiqot, boshqa ijodiy faoliyat kabi, muayyan muammoni hal qilish uchun ijtimoiy ehtiyojni anglashdan boshlanadi. Muayyan tadqiqotning vazifalari sifatida shakllantirilgan muammoli vaziyatlar

bolalar psixologiyasi oldida turgan umumiy nazariy va amaliy vazifalardan kelib chiqadi. Masalan, bola faoliyatining ayrim turlarining va uning kattalar va tengdoshlari bilan muloqotining psixikaning ayrim tomonlarini rivojlantirishga va uning shaxsiyatini shakllantirishga ta'sirini o'rganish vazifalari doimo dolzarbdir. Tadqiqotning maqsadlari ijtimoiy rivojlanishning ma'lum bir bosqichi ehtiyojlari bilan bog'liq bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitishning yangi shartlari bilan belgilanishi mumkin.

Umumiy muammolar va bolalar psixologiyasining tegishli sohasidagi nashr etilgan tadqiqotlar tahlili asosida aniq tadqiqotning maqsadlari, uning ob'ekti va predmeti aniqlanadi.

Tadqiqot ob'ekti - o'rganiladigan bolalar populyatsiyasi. Shuning uchun tadqiqot ob'ektini tavsiflash uchun savolga javob berish kerak: kim o'rganilmoqda? Subyektlarning yoshi, ularning jinsi, tarbiyalanishning ijtimoiy sharoitlari (bolalar bog'chasi o'quvchilari yoki uyda tarbiyalangan bolalar), sog'liq holati va boshqalar aniqlanadi. Tadqiqot mavzusini tavsiflash uchun aniq nima o'rganilayotganligini aniqlash kerak. Masalan, agar o'yinning katta maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasidagi munosabatlarga ta'siri o'rganilayotgan bo'lsa, u holda o'rganish mavzusi tengdoshlar guruhidagi munosabatlarni shakllantirishning psixologik xususiyatlari hisoblanadi.

Tadqiqot ob'ekti va predmeti aniqlangandan so'ng, uning vazifalari va maqsadlari qo'yilgandan so'ng, tadqiqotchi qo'yilgan savolga asosiy javob nima bo'lishi mumkinligi haqida fikr yuritadi va gipotezani shakllantiradi.

Gipoteza - bu faraz, muammoda mavjud bo'lgan savolga mumkin bo'lgan javob. Ko'pincha, gipoteza, bir tomondan, ma'lum ruhiy hodisalar yoki bu hodisalar, ikkinchi tomondan, bolalarning muayyan yashash sharoitlari o'rtasida mumkin bo'lgan bog'liqlikni o'rnatadi. Tadqiqotning o'zida paydo bo'ladigan umumiy faraz va alohida farazlar mavjud Gipotezalarni ilgari surayotganda, avval o'tkazilgan tadqiqot natijalarini, bola psixikasining rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini va ma'lum darajada hisobga olish kerak. pedagogik tajriba. Bularning barchasi gipotezaning ishonchliligini ta'minlaydi. To'g'ri gipotezaning yana bir muhim sifati uning sinovdan o'tish imkoniyatidir. Bu shuni anglatadiki, biz gipotezani ilgari surganimizda, tadqiqot jarayonida uning haqiqat yoki yolg'onligini isbotlay olishimizga ishonch hosil qilishimiz kerak.

Maktabgacha tarbiya guruhidagi bolalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish jarayonida tengdoshlarning pozitsiyasi bir xil emasligi ma'lum bo'ldi; ba'zilar yaxshi ko'riladi, har doim o'ynashga taklif qilinadi, ular bilan bajonidil muloqotga kirishadi,

o'yinchoqlar va noz-ne'matlarni baham ko'rishadi va hokazo. Boshqalar esa unchalik qulay bo'lmagan pozitsiyani egallaydilar, boshqalari esa o'zlarini psixologik izolyatsiya qilishda topadilar. Muammo tug'iladi: bolaning tengdoshlar guruhidagi mavqeini nima belgilaydi? Ushbu muammo tadqiqotning maqsadlarini aniqladi: tengdoshlar bilan munosabatlarni qanday omillar aniqlab berishini aniqlash. Oldingi tadqiqotlarga asoslanib, gipoteza ilgari surildi: bolaning guruhdagi pozitsiyasi bolaning psixologik xususiyatlari va xatti-harakati axloqiy g'oyalar darajasiga va ma'lum bir guruh bolalarining har biriga qo'yadigan talablarga qanchalik mos kelishiga bog'liq. boshqa. Tadqiqot natijasida gipoteza tasdiqlandi.

Psixologik tadqiqotlar jarayonida kuzatish, uning turli shakllarida eksperiment, suhbat, bolalar faoliyati mahsulini tahlil qilish, testlar va ijtimoiy-psixologik usullar kabi asosiy usullardan foydalaniladi. Ko'pincha, aniq tadqiqotlarda bir-birini to'ldiradigan va boshqaradigan bir nechta usullar qo'llaniladi. Shu bilan birga, tadqiqot ob'ekti, predmeti va maqsadlarining xususiyatlaridan kelib chiqib, asosiy usullarning ma'lum variantlari ishlab chiqiladi - bola psixikasi rivojlanishining ayrim jihatlarini o'rganish usullari.

Xulosa

Bolalar psixologiyasining predmeti insonning individual rivojlanishi yoki ontogenez bo'lib, u doimo ma'lum bir tarixiy va madaniy vaziyatda, filogenezning ma'lum bir bosqichida sodir bo'ladi. Bolalar psixologi bolaning rivojlanishining tarixiy va madaniy kelib chiqishini hisobga olishi kerak. Shu bilan birga, ontogenetik rivojlanishning o'ziga xos chuqur o'ziga xos qonuniyatlari mavjud.

Ruhiy hayotdagi sifat o'zgarishlar, ya'ni rivojlanish nafaqat bolalik davrida, balki butun ontogenezda sodir bo'ladi. Va kattalar hayotida uning dunyoga bo'lgan qarashlarida sifat o'zgarishlari, yangi ehtiyojlar va faoliyatning yangi shakllari paydo bo'lishi mumkin. Bu o'zgarishlarning barchasi o'ziga xos psixologik mexanizm va naqshlarga ega. Ular maxsus ilmiy fan - rivojlanish psixologiyasi yoki genetik psixologiyaning predmetini tashkil qiladi. Albatta, bolalar va genetik psixologiya o'rtasida juda ko'p umumiylik mavjud, chunki insonning eng intensiv va samarali aqliy rivojlanishi bolalik davrida sodir bo'ladi. Genetik psixologiya asosan bolalar psixologiyasida olingan faktlar va qonuniyatlarga asoslanadi. O'z navbatida, bolalar psixologiyasi rivojlanish psixologiyasida kashf etilgan insonning aqliy rivojlanishi qonuniyatlaridan foydalanadi. Ammo bolalar psixologiyasi erta yosh (0 dan 7 yoshgacha) bilan chegaralanadi va bolalik davrida bola bilan sodir bo'ladigan sifat o'zgarishlarini iloji boricha to'liq tasvirlashga intiladi.

Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiya tushunchalari va metodologiyasiga asoslanadi. Bolaning aqliy hayotining faollik, aqliy jarayonlar, shaxsiyat va boshqalar kabi tomonlarini aniqlash ushbu jihatlar umumiy psixologiyada aniqlangan va tavsiflanganligi sababli mumkin bo'ldi. Shu bilan birga, kattalar bilan shug'ullanadigan umumiy psixologiya bolalar psixologiyasidan faktlarsiz amalga oshirilmaydi. Voyaga etgan odamning ruhiy hayotining xususiyatlarini ularning kelib chiqishini tahlil qilmasdan tushunish mumkin emas. Voyaga etgan odamning psixikasi juda murakkab, unda ko'plab jarayonlar va tendentsiyalar bir vaqtning o'zida siqilgan, siqilgan shaklda mavjud bo'lib, ularning genezasiga murojaat qilmasdan o'rganish va tahlil qilish mumkin emas. Bu borada bolalar psixologiyasi inkor etilmaydigan afzalliklarga ega: bu erda hamma narsa endi boshlanmoqda va faoliyat, ong va tafakkurning yangi shakllari paydo bo'lishining barcha jarayonlarini ochiq, kengaytirilgan shaklda kuzatish mumkin. Shu sababli, bolalar psixologiyasini umumiy psixologiyaning o'ziga xos genetik usuli deb hisoblash mumkin, bu bizga kattalardagi ruhiy hayotning eng murakkab shakllarining shakllanishini kuzatish imkonini beradi.

Shu bilan birga, bolalar psixologiyasi mustaqil fundamental fan bo'lib, ta'lim psixologiyasi va pedagogika kabi amaliy fanlarning ilmiy asosini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar royhati

1. Белкина В.Н. Психология раннего и дошкольного возраста. - М., 2005.
2. Волков Б.С., Волкова Н.В. Детская психология. - М., 2004.
3. Каменская В.Г. Детская психология с основами психофизиологии. - М., 2005.
4. Коломинский Я.Л., Е.А. Панько, Игумнов С.А. Психическое развитие детей в норме и патологии. - Питер, 2004.
5. Обухова Л.Ф. Детская психология: теория, факты, проблемы. - М., 1995.
6. Смирнова Е.О. Детская психология. - М., 2013.
7. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология. - М., 2013.
8. Шаграева О.А. Детская психология: теоретический и практический курс. М., 2001.